

Секція: цивілістика

Самойлова І. А.

*Викладач цивільного і сімейного
права*

*Галицький коледж ім. В. Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ САМОПРЕДСТАВНИЦТВА

Стаття присвячена дослідженню теоретичних, правових та практичних аспектів самопредставництва юридичних осіб у процесуальній діяльності, а саме при зверненні до суду. Вказане зумовлене набранням 18 грудня 2019 року чинності Законом України № 390-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення можливостей самопредставництва в суді органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб незалежно від порядку їх створення», яким введено поняття «самопредставництва», яке з одного боку розширює представницькі повноваження в суді юридичних осіб, а з другого боку скасовує «адвокатську монополію».

У статті визначено поняття «самопредставництва» - право одноосібного виконавчого органу (керівника) чи голови (уповноваженого члена) колегіального виконавчого органу безпосередньо діяти від імені такої особи без довіреності, представляючи її інтереси в силу закону, статуту, положення, а також проаналізовано позиції науковців.

Розмежовано поняття «представництва» та «самопредставництва», відмінність яких полягає, у тому що перше має місце лише при представленні інтересів юридичної особи, особою, повноваження якої передбачені

внутрішніми документами такого підприємства (наприклад, при представництві юридичної особи керівником, повноваження якого зазначені у статуті та/або Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань) (далі – Єдиному державному реєстрі), якщо ж особа діє на підставі довіреності, то вказана ситуація є нічим іншим, як представництвом.

Встановлено, що основними документами на підтвердження повноважень самопредставництва є закон; статут; положення; трудовий договір (контракт) із чітким визначення право діяти від імені такої юридичної особи (суб'єкта владних повноважень) без права юридичної особи) без додаткового повноваження (довіреності).

Також у статті проаналізовано судову практику Верховного Суду у складі різних палат щодо допуску осіб в порядку самопредставництва юридичних осіб до участі у справах.

Ключові слова: представництво, самопредставництво, юридична особа, довіреність, повноваження, ухвала, Верховний Суд.

Samoylova I. On the question of the legal nature of self-representation

The article is devoted to the study of theoretical, legal and practical aspects of self-representation of legal entities in procedural activities, namely when going to court. This is due to the entry into force on December 18, 2019 of the Law of Ukraine № 390-IX "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Expand Self-Representation in Court of Public Authorities, Authorities of the Autonomous Republic of Crimea, Local Governments, Other Legal Entities creation ", which introduced the concept of" self-representation ", which on the one hand expands the powers of representation in the court of legal entities, and on the other hand abolishes the" lawyer's monopoly ".

The article defines the concept of "self-representation" - the right of a sole executive body (head) or chairman (authorized member) of a collegial executive body

to act directly on behalf of such a person without a power of attorney, representing its interests by law, statute, regulations, and analyzes the position of scientists.

The concepts of "representation" and "self-representation" are distinguished, the difference between which is that the former occurs only when representing the interests of a legal entity, a person whose powers are provided by internal documents of such enterprise (for example, when representing a legal entity by a manager and / or the Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations), if the person acts on the basis of a power of attorney, the situation is nothing but a representative office.

It is established that the main documents to confirm the powers of self-representation are the law; regulations; position; employment agreement (contract) with a clear definition of the right to act on behalf of such a legal entity (subject of power) without the right of a legal entity) without additional authority (power of attorney).

The article also analyzes the case law of the Supreme Court in different chambers on the admission of persons in the order of self-representation of legal entities to participate in cases.

Key words: representation, self-representation, legal entity, power of attorney, powers, decision, Supreme Court.

Вступ. Починаючи з 2016 року згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [8] виникає так звана «адвокатська монополія» на здійснення представницьких функцій в суді юридичних осіб. Зокрема відповідно до Конституції України, виключно адвокат здійснює представництво юридичних осіб в судах [1, ст. 131-2], що зумовлює зріст питомої ваги адвокатської спільноти порівняно з іншими юристами. Згідно із внесеними змінами до Конституції України всі процесуальні кодекси також було приведено у відповідність, декларуючи представницькі функції виключно за адвокатурою.

Така позиція призводить до явних незручностей, особливо це стосується «великих» юридичних осіб, в штаті яких працюють цілі юридичні відділи, зумовлюючи додаткові видатки на представницькі функції. Згадані незручності пов'язані із тим, що для здійснення представництва юридичної особи в судах необхідне укладення з особою, яка має свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, договору про правничу допомогу із метою дотримання таких фундаментальних принципів здійснення адвокатської діяльності як незалежність інституту адвокатури та недопущення втручання, переслідування, насильства стосовно адвоката з боку держави, суспільства, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб [6].

Виникає цілком закономірне питання: чи можливо юридичним особам здійснити захист представництво в суді самостійно, не укладаючи додаткових договорів, без залучення інституту адвокатури? Адже це є очевидним порушенням права кожного на судовий захист. Зокрема, Конституцією передбачено як виняток можливість представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [1, ст. 131-2]. Але в судовому провадженні загальна кількість таких категорій справ незначна. Крім того, звернутись із скаргою до Вищої Ради Правосуддя щодо дисциплінарного проступку судді юридичним особам можна лише через адвоката, що знову ж таки призводить до обмежень та зв'язує руки в питанні особливостей представництва.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в тому, щоб дослідити поняття самопредставництва юридичної особи, співставити його із поняттям «представництво», визначити документи, на підставі яких суд допускає до участі у справі в порядку самопредставництва.

Результати дослідження. Законом № 390-IX введено поняття

«самопредставництва», яке з одного боку розширює представницькі повноваження в суді юридичних осіб, а з другого боку скасовує «адвокатську монополію». Юридична особа незалежно від порядку її створення бере участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи), або через представника [7]. Вказані положення передбачені частиною третьою статті 56 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), частиною третьою статті 58 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) та частиною третьою статті 55 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) та є ідентичними за змістом. Зазначені положення законодавчо дозволяють юридичним особам відстоювати свої права та інтереси в суді без залучення адвокатів.

Загалом самопредставництво вперше закріплено у процесуальному законодавстві, однак саме явище не є новим, оскільки раніше юридичні особи могли брати участь у справах через уповноважених відповідно до статуту органів.

За загальним правилом, що побутує у теорії права, самопредставництво юридичної особи - це право одноосібного виконавчого органу (керівника) чи голови (уповноваженого члена) колегіального виконавчого органу безпосередньо діяти від імені такої особи без довіреності, представляючи її інтереси в силу закону, статуту, положення. Принаймні, таке розуміння цих правовідносин закладене у частині 10 статті 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [9].

На думку М. Шпака, інститут самопредставництва має суперечний характер, адже викликає колізію щодо виключного представництва адвокатами в суді, не беручи до уваги винятків, передбачених законодавством [16, 74].

Думка Л. Мішакіної відрізняється: прийняття норми щодо самопредставництва дає змогу юридичним особам захищати себе власними силами, існують випадки, коли через брак юридичної освіти в керівника або через тривалість процесу вони не можуть займатися справою, тоді вони можуть представляти свої інтереси через юриста, котрий є в штаті, але з додержанням закону й адвокатської етики [2].

Разом з тим, на практиці слід розмежовувати поняття «представництва» та «самопредставництва», оскільки, попри майже однакове написання вони мають зовсім різний зміст.

Згідно частини першої статті 237 Цивільного кодексу України (далі ЦК України), представництво - це правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє [15].

Поліщук М. Г. Зазначає, що сутність інституту представництва полягає у наступному: – по-перше, представник виступає від імені і в інтересах особи, яку він представляє; – по-друге, представник здійснює права і обов'язки особи, яку він представляє, якими він наділяється внаслідок здійснення своїх повноважень; по-третє, дії, вчинені представником, є обов'язковими для особи, яку він представляє; – по-четверте, представник діє в межах наданих йому повноважень і може бути обмежений у здійсненні деяких із них; – по-п'яте, дії представника спрямовані на захист порушених, оспорюваних та невизнаних прав та інтересів довірителя, державних чи суспільних інтересів [3].

Для визнання особи такою, що діє в порядку самопредставництва, необхідно, щоб було чітко визначене її право діяти від імені такої особи без додаткового уповноваження. Дана позиція викладена в постанові Великої Палати Верховного Суду від 02 липня 2020 року у справі № 9901/39/20 [4].

Верховний Суд (далі - ВС) у справі № 260/988/18 вказав, що представництво юридичної особи виражається через доручення та видачу

довіреності на вчинення дій, тоді як для самопредставництва необхідні лише внутрішні документи юридичної особи (положення, трудовий договір тощо). Головна відмінність полягає у тому, хто і на підставі якого документа здійснює представництво: у випадку самопредставництва - це залучення особи, яка має безпосереднє відношення до підприємства, а її повноваження вже передбачені у внутрішніх документах. Що ж до представництва, то це залучення будь-якої третьої особи, що супроводжується формуванням нового документа довіреності.

У постанові від 23 листопада 2020 року у справі № 908/592 /19 ВС вказав, що визнання особи такою, що діє в порядку самопредставництва, необхідно, щоб у відповідному законі, статуті, положенні чи трудовому договорі (контракті) було чітко визначене її право діяти від імені такої юридичної особи без додаткового уповноваження (довіреності) [5].

Відтак відмінність самопредставництва та представництва полягає, у тому що перше має місце лише при представленні інтересів юридичної особи, особою, повноваження якої передбачені внутрішніми документами такого підприємства (наприклад, при представництві юридичної особи керівником, повноваження якого зазначені у статуті та/або Єдиному державному реєстрі, якщо ж особа діє на підставі довіреності, то вказана ситуація є нічим іншим, як представництвом.

На відміну від переліку носіїв права на самопредставництво, перелік документів, що підтверджують таке право, є вичерпним. Це: закон; статут; положення; трудовий договір (контракт). Загальний аналіз положень процесуальних кодексів України дає підстави для висновку, що визнання особи, яка діє у порядку самопредставництва, необхідно, щоб у відповідному законі, статуті, положенні або трудовому договорі (контракті) було чітко визначено його право діяти від імені такої юридичної особи (суб'єкта владних повноважень) без права юридичної особи) без додаткового повноваження

(довіреності).

Із аналізу практики ВС вбачається, що доручення не є належним підтвердженням повноважень юрисконсульта для представництва інтересів юридичної особи у порядку самопредставництва.

Зокрема, ВС (Касаційний адміністративний суд) в ухвалі від 12 лютого 2020 року у справі № 160/2199/19 зазначив, що для визнання особи, яка діє у порядку самопредставництва, необхідно, щоб у відповідному законі, положенні або трудовому договорі (контракті) було чітко визначено його право діяти від імені такої юридичної особи (суб'єкта владних повноважень) без додаткового повноваження (довіреності) [12].

В ухвалі від 07 лютого 2020 року у справі № 17/495-08 ВС (Касаційний господарський суд) залишаючи без руху касаційну скаргу, зазначив, сама лише довіреність, яка долучена до касаційної скарги, не може підтверджувати повноваження заступника начальника відділу правового та кадрового забезпечення з питань представництва інтересів департаменту, Сумської міської ради та міського голови департаменту забезпечення ресурсних платежів Сумської міської ради, представляти інтереси Ради в судах України в порядку самопредставництва, оскільки до скарги не додано доказів того, що особа обіймає зазначену посаду, а також доказів, які дозволяють встановити обсяг повноважень вказаної посадової особи (статут, положення, трудовий договір (контракт) [10].

При цьому у відповідному трудовому договорі (контракті) має міститися положення про повноваження юрисконсульта на представництво інтересів юридичної особи у суді. Відсутність відповідних положень у трудовому договорі (положенні/посадовій інструкції) є підставою для відмови у допуску до справи.

В ухвалі від 21 січня 2020 року у справі № 924/440/19 ВС (Касаційний адміністративний суд) зазначив, що для підтвердження права працівника

органу державної влади, органу місцевого самоврядування діяти в порядку самопредставництва, такий працівник повинен надати суду: витяг з контракту, в якому визначено, що особа має повноваження представляти орган державної влади, орган місцевого самоврядування у суді у конкретній судовій справі без окремого доручення; або оригінал або копію трудового договору (акту про призначення), або оригінал посвідчення та витяг з посадової інструкції, в якій визначено, що особа має повноваження представляти орган державної влади, орган місцевого самоврядування в суді без окремого доручення керівника; а також окреме доручення (резолуція) керівника, у якому визначено повноваження особи представляти інтереси державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування у суді у конкретній судовій справі, якщо у посадовій інструкції чи контракті не передбачено право такої особи представляти інтереси без такого доручення [13].

Дуже часто на практиці особи, уповноважені на представництво інтересів юридичної особи мають намір підтвердити свої повноваження самопредставництва довіреністю.

Згідно із ч. 1 ст. 244 ЦК України, представництво, засноване на договорі, може здійснюватись за довіреністю. Відповідно до ч. 3 ст. 244 ЦК України довіреність – це письмовий документ, який видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі.

ВС у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в ухвалі №917/751/19 від 09 червня 2020 року дійшов висновку, що надання довіреності на представника саме по собі виключає самопредставництво юридичної особи [11]. Касаційний суд зазначив, що згідно з ч. 3 ст. 56 ГПК України, юридична особа незалежно від порядку її створення бере участь у справі через свого

керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи), чи через представника. Відповідно до приписів ч. 1 ст. 58 ГПК України представником у суді може бути адвокат чи законний представник.

Відтак, на підставі використання довіреності для підтвердження повноважень не може бути використаним у порядку самопредставництва.

Разом з тим КГС ВС в одній із постанов зазначив, що якщо до поданого процесуального документа не додано установчих документів, що підтверджують повноваження особи станом на момент подання заяви, і таких документів немає в матеріалах справи, то суд не позбавлений права перевірити відомості щодо: прізвища, ім'я, по батькові, дати обрання (призначення) осіб, які обираються (призначаються) до органу управління юридичної особи, уповноважених представляти юридичну особу у правовідносинах із третіми особами, або осіб, які мають право вчиняти дії від імені юридичної особи без довіреності, а також дані про наявність обмежень щодо представництва від імені юридичної особи – у Єдиному державному реєстрі [14].

Відтак, з огляду на те, що у Реєстрі відображено відомості про осіб, які можуть вчиняти дії від імені юридичної особи, то він може слугувати підтвердженням наявності в особи повноважень.

Висновки. Таким чином, наведені вище положення законодавства передбачають можливість здійснення процесуального представництва юридичної особи як у порядку самопредставництва, так і іншими особами, як представниками юридичної особи.

Отже, положеннями ч. 4 ст. 56 ГПК України розмежовано такі юридичні категорії, як «самопредставництво» та «представництво».

За загальним правилом цивільного законодавства, самопредставництво – це право одноосібного виконавчого органу (керівника) чи уповноваженого

члена колегіального виконавчого органу безпосередньо діяти від імені такої особи без довіреності, представляючи її інтереси через закон, статут, положення.

Категорія «самопредставництво» вперше закріплена в процесуальному законодавстві, проте саме явище не є новим і його можна охарактеризувати як вид процесуального представництва, при якому керівник або інша особа уповноважені діяти від імені юридичної особи на підставі закону, статуту, положення, трудового договору або контракту.

Аналіз наведених вище законодавчих положень дає підстави для висновку, що визнання особи, яка діє у порядку самопредставництва, необхідно, щоб у відповідному законі, статуті, положенні чи трудовому договорі (контракті) було чітко визначено його право діяти від імені такої юридичної особи (суб'єкта владних повноважень) без права юридичної особи без додаткового повноваження (довіреності).

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. № 30. С. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 07.11.2021);
2. Мішакіна Л.Т. Самопредставництво юридичної особи в суді. *Юрист і Закон*. № 21. URL: <https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine/article/EA012770>;
3. Поліщук М. Г. Поняття та значення процесуального представництва в Україні. № 8. 2020. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/37.pdf (дата звернення: 14.11.2021);
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02 липня 2020 року у справі № 9901/39/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90355817> (дата звернення: 10.11.2021);

5. Постанова Верховного Суду у справі № 908/592/19 від 23 листопада 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93006009> (дата звернення: 09.11.2021);

6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 липня 2012 року № 5076-VI. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013. № 27. С. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 12.11.2021);

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення можливостей самопредставництва в суді органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб незалежно від порядку їх створення : Закон України від 18 грудня 2019 року № 390-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020. № 15. С. 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-IX> (дата звернення: 07.11.2021);

8. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII є Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. № 15. С. 95;

9. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06 лютого 2018 року № 2275-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2018. №13. С. 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 12.11.2021);

10. Ухвала Верховного Суду від 07 лютого 2020 року у справі № 17/495-08. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87426714> (дата звернення: 11.11.2021);

11. Ухвала Верховного Суду від 09 червня 2020 року у справі №917/751/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89740529> (дата звернення: 11.11.2021);

12. Ухвала Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі № 160/2199/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87559901> (дата звернення: 09.11.2021);

13. Ухвала Верховного Суду від 21 січня 2020 року у справі № 924/440/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87056189> (дата звернення: 11.11.2021);

14. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 05 травня 2020 року у справі № 916/3097/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89060528> (дата звернення: 11.11.2021);

15. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 13.11.2021);

16. Шпак М.В. Окремі законодавчі пропозиції щодо реформування інституту професійного представництва адвоката у цивільному процесі. Актуальні проблеми цивільного та господарського судочинства в аспекті судово-правової реформи : матеріали науково- практичної конференції студентів та аспірантів, м. Харків, 24 листопада 2017 р. ; за заг. ред. К.В. Гусарова. Харків : ТОВ «Оберіг», 2017. С. 73–74.